

Валентина Шандра

**ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ
НОВОРОСІЙСЬКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВА**

Південний регіон України ввійшов до складу Російської імперії згідно Кючук-Кайнарджійського мирного договору між Росією і Турцією (1774). Процес інтеграційного входження цього краю в нову державу відбувався з кінця XVIII до 1870-х рр. – часу існування адміністративно-територіальної і політичної інституції – Новоросійського генерал-губернаторства. Незважаючи на наявність в радянській історіографії монографічних праць, історія цієї державної інституції залишається малодослідженою¹. Перед дослідниками історії державних установ постає складне і копітке завдання попереднього виявлення фактичного матеріалу і аналізу джерельних комплексів. До останніх належать законодавчі акти Російської держави, за допомогою яких здійснювалося управління новоприданими територіями. Завдання цієї статті автор вбачає у виявленні законодавчих матеріалів, їхній систематизації та дослідженні джерелознавчих та інформаційних можливостей цього виду джерела для з'ясування структури, форм та напрямків діяльності Новоросійського генерал-губернаторства. В основі дослідження – законодавчі акти, опубліковані у Першому та Другому виданнях Повного зібрання російських законів («Полное собрание законов Российской империи», далі ПСЗ).

Відомо, що Перше кодифікаційне сорок'ятитомне видання законів Російської імперії було здійснене М.М.Сперанським 1830 р. До нього ввійшли узаконення від Соборного укладання 1649 р. до 19 листопада 1825 р. У відповідності з хронологією даного дослідження виявлення законодавчих актів розпочато з XX тому збірки. Друге видання ПСЗ здійснювалося від 1830 р. до 1884 р. і склало 55 томів. У цьому зібранні виявлення узаконень проводилося з 1 по I том.

Підготовка обох видань ПСЗ здійснювалася у Другому відділенні власної його імператорської величності канцелярії (1826-1882), спеціально створеної для кодифікації і видання законодавчих актів. Для російської правничої традиції цього періоду не було ustalених критеріїв і принципів, яким указам, узаконенням чи розпорядженням надавати силу закону. Тому до ПСЗ чиновники канцелярії відбирали обов'язкові до виконання різновидові управлінські документи нормативного й інструктивного характеру, що містили значні зміни порівняно з попередніми.

У Першому виданні ПСЗ узаконень про Новоросійський край вміщено небагато. Це можна пояснити тим, що на південні області України одразу було поширено тільки не підготовлений законодавчий акт від 7 листопада 1775 р. «Учреждения для управления губерний Всероссийской империи», згідно з яким почав вводитися російський адміністративний поділ на Новоросію і в якому досить детально було розписано основні функції генерал-

губернаторів. Протягом останньої чверті XVIII ст. вони конкретизувалися лише кількома законодавчими актами. У законі від 17 грудня 1775 р. йшлося про рапорт до Сенату першого новоросійського генерал-губернатора Г.О. Потьомкіна, який обгрунтував необхідність включення у своє відання місцевостей Потоки, Омельників і Водолаг Миргородського полку для вирівнювання кордонів². Наступним законодавчим актом був розклад губерній з зазначенням генерал-губернаторів, датований 13 червня 1781 р. У ньому під номерами 32-35 вказано, що до складу Новоросійської входять Саратовська, Астраханська і Азовська губернії на чолі з генерал-губернатором Г.О. Потьомкіним³. В іменному указі Сенату від 20 березня 1783 р. знову фігурує генерал-губернатор Г.О. Потьомкін, який відтепер стоїть на чолі Катеринославського намісництва, до складу якого ввійшли Новоросійська і Азовська губернії⁴.

З початком XIX ст. кількість узаконень про новоросійські адміністративні установи в ПСЗ дещо збільшується. Зводилися вони, в основному, до кількох видів: іменні укази Сенату, сенатські укази, височайше схвалені висновки Державної Ради та положення Комітету Міністрів. В кожному із вміщених законів йдеться про конкретні соціальні явища та обговорюються прийняті місцевою адміністрацією заходи. Після смерті Г.О. Потьомкіна в 1891 р. російський уряд не повертався протягом певного часу до посади генерал-губернатора на південних своїх кордонах. В першій чверті XIX ст. увага була звернута, в основному, до херсонського військового губернатора, який практично виконував його функції. В узаконеннях цього періоду йшлося про діяльність Новоросійської комісії по розгляду скарг на незаконний земельний розподіл в Криму (1800), адміністративні поділи (1802, 1803, 1821), організацію заселення поміщиками земель, і зокрема, поселень іноземців (1803, 1804), а також про розподіл земель в Новоросійському краї (1806, 1817).

Особливості південного регіону спонукали урядові структури Росії до його виокремлення в генерал-губернаторство, про що і було сповіщено в іменному указі Сенату від 11 травня 1822 р. Вказувалося, що «для общей связи в делах торговли и карантинных предосторожностей и для удобнейшего надзора за действиями оных в портах Черного и Азовского морей» вводиться повне підпорядкування Одеського, Таганрогського, Феодосійського і Керч-Єнікольського градоначальств головному управлінню херсонського військового губернатора, у віданні якого вже знаходяться Херсонська, Катеринославська і Таврійська губернії з новою його назвою – новоросійський генерал-губернатор.

З призначенням генерал-губернатором Новоросійського краю і Бессарабської області князя

М.С. Воронцова (7 травня 1823 р.) кількість узаконень в ПСЗ значно зросла. Енергійний, підприємливий, новий генерал-губернатор почав звертатися до Комітету Міністрів з доповідними записками про організацію соціально-економічного облаштування краю, які після обговорення і височайшого схвалення, набували чинності закону*. Так, його доповідні записки лягли в основу положень Комітету Міністрів від 3 червня 1824 р., від 16 вересня 1825 р. та від 30 жовтня 1828 р. про пільги новоросійським містам. Згідно цих узаконень південні міста звільнялися від сплати державних податків від 8 до 25 років. Підтримуючи прохання місцевих купців – греків, євреїв, татар – М.С. Воронцов переконав міністра фінансів у необхідності поширення загальноросійських торговельних законів на південне генерал-губернаторство. Урядовий дозвіл на відкриття іноземцям торговельних компаній в Одесі, страхових контор, на безмитну торгівлю з черкесами і абазинцями, давався після його узгодження з генерал-губернатором. Показовим у цьому відношенні є положення Комітету Міністрів від 30 березня 1826 р., яким дозволялося безмитно привезення в Росію товарів, вироблених на бессарабських фабриках. Його появі передувала велика робота, здійснена за вказівкою генерал-губернатора, яка полягала в зібранні точних відомостей про фабрики, на яких виробляли хустки та інші вироби з шовку та бавовни. Лише після цього М.С. Воронцов звернувся за урядовим дозволом. У названому положенні в деталях і наведено всі ці відомості. Про заснування, наприклад, торговельного товариства Кримської винної компанії (1827) можна довідатися за височайше схваленим висновком Державної Ради. Передувала їй відкриття доповідна записка М.С. Воронцова до імператора, в якій переконливо доведено можливості кримського клімату та важливість такої справи для Росії. Саме тому уряд залишив за генерал-губернатором право розпоряджатися відсотками від коштів, отриманих за продажу бессарабських садів. В кількох положеннях Комітету міністрів (1835) йшлося про виділення державних коштів на підтримку суднобудування на безпосередню відповідальність генерал-губернатора. За його ініціативою було знято і карантинні обмеження для суден, які привозили товари до Севастополя з інших російських портів.

Питання карантинної зони постійно входило до компетенції головного правителя краю. За його лоданням Сенат приймав рішення про проходження її кордонної лінії. Окремими положеннями Комітет Міністрів за поданням з місяця надавав право дозволу на поселення в Криму вихідцям з неросійських місць за умови проходження ними карантинної остороги. Карантинна зона вводилася як на суші так і на морі, і генерал-губернатор визначав кількість установ і чиновників, які мали здій-

снювати карантинний нагляд. В доповідній записці міністра фінансів 1835 р. йдеться про те що М.С. Воронцов пропонував для охорони кордону в карантинному і таможному відношеннях встановити 521 пост. За ініціативою новоросійського генерал-губернатора Державна Рада своїм висновком від 3 листопада 1837 р. звільняла від сплати податків і повинностей всіх, хто займався віспоцеленням. У положеннях Комітету Міністрів 1841 і 1842 рр. повідомляється про прохання генерал-губернатора відрядити на Схід декількох одеських лікарів для вивчення там методів боротьби з чумою. Великий об'єм роботи та відповідальність за санітарний стан поставили потребу створення при канцелярії генерал-губернатора відповідного карантинного відділу, штатний розпис якого був затверджений Державною Радою 1 липня 1833 р. Через три роки, 1836 р., положенням Комітету Міністрів вводилася посада особливого архітектора по карантинній частині при новоросійському і бессарабському генерал-губернаторові. 1827 р. Сенат розглядав подання міністра фінансів, з ініційоване проханням одеських мажстрів і нотаріусів, спеціально надіслане в міністерство новоросійським генерал-губернатором в оригіналі про надання їм пільг. ПСЗ в цих положеннях Комітету Міністрів і сенатських указах практично повністю наводить текст доповідних записок, в яких детально описується становище торгівлі, історія її розвитку та обґрунтовується необхідність прийняття пропонованих заходів, що значно збільшує джерелознавчі можливості цих законодавчих актів.

Інноваційна діяльність М.С. Воронцова на посаді генерал-губернатора зводилася до вирішення економічно-торговельних питань з наданням їм державного стратегічного значення. Традиційно, основна увага зверталася на торгівлю сіллю і вином. Вже в січні місяці 1826 р. Комітет Міністрів переніс лінію одеського порто-франко, пропозицію про яку підготував за дорученням генерал-губернатора службовець місцевої таможні Інглезі. Тоді ж положенням Комітету Міністрів було дозволено привіз в Росію морем бессарабських солі та вина. 1828 р. генерал-губернатор заборонив здійснення продажу солі в борг. Того ж року Комітет Міністрів за поданням генерал-губернатора затвердив у квітні місяці положення, за яким державним чиновникам заборонялося чинити тиск на поміщиків Херсонської і Катеринославської губерній, які займаються виготовленням спиртних напоїв. Перейнявся генерал-губернатор і клопотаннями до нього іноземних купців, яким було послаблено папспортний режим. Для підтримки чорноморської торгівлі генерал-губернатор подав до Міністерства фінансів відповідні записки, які й були покладені в основу положення Комітету Міністрів про заснування в Одесі морської страхової компанії та в Херсоні купецької верфі (1830).

* Пропозиції новоросійського і бессарабського генерал-губернатора щодо Бессарабії нами залишено поза увагою, оскільки це не є територія сучасної України.

Та чи не найбільше уваги звернув правитель краю про облаштування тут іноземних вихідців, умови поселення яких уряд обумовлював з ним в кожному конкретному випадку окремо, чи йшлося про сербів, болгар, німців, греків, циган чи «румелійських виходців». 1828 р. Сенат позитивно вирішив клопотання М.С. Воронцова про пониження позик та ліквідацію недоїмок для іноземних колоністів краю. Починаючи з 1830-х рр. урядова політика по відношенню до іноземних колоністів децю змінюється. В положенні Комітету Міністрів від 4 лютого 1830 р. наведено історичну довідку, отриману від генерал-губернатора про привілеї, якими користувалися греки, що проживали в Керч-Єнікольському градоначальстві з 1775 р. На думку генерал-губернатора, вже варто відмовляти їхнім проханням про звільнення від сплати гільдійських повинностей. В положенні Комітету Міністрів 1830 р. при розгляді питання про поселення однієї тисячі румелійців уряд повністю схвалив запропоновані М.С. Воронцовим заходи. Основним аргументи його доповідної записки, наведеної в цьому узаконенні, є можливість вступу багатьох ремісників, виноробів, матросів і риболовів до міщанського стану або приєднання до матроських цехів. Височайше схваленим положенням Комітету Міністрів від 2 червня 1831 р., в основі якого лежала доповідна записка М.С. Воронцова імператору, йшлося вже про те, що німецьким колоністам, які переселяються з Царства Польського в Росію, вже не варто виділяти грошову підтримку з державної казни.

Окремим положенням від 28 вересня 1827 р. регламентувалася політика уряду щодо татар-поселян і земельних власників в Таврійській губернії. В цьому законі проаналізовано діяльність Комісії для розгляду спірних земельних питань в Криму та названо заходи, запропоновані генерал-губернатором щодо закріплення земельного права для різних категорій власників. Уряд узгодив з М.С. Воронцовим і питання про «свободних хлебопашцев ногайского племени», які намагалися звільнитися від постачання рекрутів. Генерал-губернатор запропонував формувати з ногайців кінні полки для армії. Однак, у питанні надання дозволу таврійському татарському дворянству вибирати членів повітових нижніх земських судів думка генерал-губернатора не співпала з урядовою. М.С. Воронцов вважав представників татарського дворянства неосвіченими, без знань російської мови, що перешкоджає позитивному вирішенню питання про їхні виборчі права. До цього питання уряд повертався неодноразово. Домагання татарських мурз Таврійської губернії, які ще не дістали підтвердження Герольдії, брати участь в дворянських виборах розглядалося Комітетом Міністрів 1835 р. Цього разу М.С. Воронцов «для обозрения целого многочисленного сословия края» висловився позитивно щодо дозволу, обумовивши лише його тимчасовість. За безпосередньою участю новоросійського генерал-губернатора вирішувалося

і питання про право греків дворян володіти дворовими людьми, якщо їхнє дворянство ще не підтверджено в Герольдії. 31 липня 1834 р. Комітет Міністрів, спираючись на відзив М.С. Воронцова, вирішив призначити татарам одноразову допомогу з правом поселення на державній землі в разі прийняття ними християнства. До певної міри, узаконення ІСЗ відображає і непорозуміння між М.С. Воронцовим та вищими урядовими структурами. До вже наведеного прикладу можна додати положення Комітету Міністрів від 11 листопада 1830 р., яким подовжувався термін розцікування поміщикам в Новоросії своїх селян-втікачів. При прийнятті цього рішення не була врахована окремішна думка новоросійського генерал-губернатора, який вважав за непотрібне продовжувати цей термін.

В балтій зору новоросійського генерал-губернатора знаходилася і видобувна промисловість, про що йшлося в його неодноразових зверненнях до Комітету Міністрів. У положенні останнього від 13 лютого 1826 р. йдеться не лише про відрядження до видобувних місць для контролю чиновника гірничого відомства, а й про час і обставини відкриття вугілля в Бахмутському повіті Катеринославської губернії. За датою 30 травня 1827 р. до ІСЗ внесено височайше схвалену записку міністра фінансів про виявлення цим чиновником великих запасів кам'яного вугілля в Тагарогському градоначальстві. Через два роки М.С. Воронцов звернувся до імператора за дозволом займатися розробкою видобутку кам'яного вугілля в Новоросійському краї без сплати акцизного збору.

В зв'язку з великим будівництвом, розгорнутим на півдні, в Одесі було створено Будівельний комітет, підпорядкований генерал-губернатору. Форма його звітності поширювалася на всі міста Новоросійського краю. 25 січня 1829 р. урядом була зведена до рівня узаконення доповідна записка міністра фінансів, який посилався на відношення генерал-губернатора, дозволив безмитне ввезення до Одеси мармуру. Схвалив генерал-губернатор і рішення військового губернатора Одеси про призначення до Будівельного комітету особливого урядового чиновника для наведення порядку в справочинстві, про що йшлося в положенні Комітету Міністрів від 4 жовтня 1838 р. В результаті його роботи до Комітету Міністрів надійшла пропозиція про створення спеціальної креслярні при комітетові, де б зберігалися плани і креслення будівель всього Новоросійського краю і Бессарабської області. 1830 р. такий само Будівельний комітет було створено і в Керчі замість будівельної комісії для доцільності заснування якого з'ясувалася думка генерал-губернатора. Схвалено поставився Петербург і до пропозицій генерал-губернатора про заснування поштового тракту від Балти до Одеси та франкування кореспонденції південного краю в північні держави Європи через Варшаву.

Прикордонне становище генерал-губернаторства, авторитет М.С. Воронцова як державного діяча, спонукало уряд до доручення йому виконання деяких дипломатичних функцій, що також знайшло відображення в узаконеннях ПСЗ. Зокрема вміщено текст бухарестської конвенції, яка була укладена М.С. Воронцовим і таємним радником Рибольєром з турецьким уповноваженим в Акермані.

До певної міри, за ПСЗ можна простежити і вирішення генерал-губернатором деяких судово-адміністративних функцій. Його клопотання про призначення «понад штат» до земських судів Катеринославської губернії засідателів для прилинення корчемства стало основою височайше схваленого положення Комітету Міністрів. Тоді ж, 1827 р., найшло позитивне вирішення Комітету Міністрів і подання генерал-лейтенанта, одеського градоначальника Ф.П. Палена, який тимчасово виконував обов'язки новоросійського генерал-губернатора, про призначення жалування з міських доходів Одеси членом одеського комерційного суду. Сенатським указом від 24 серпня 1831 р. дозволялося в Одеському комерційному суді за поданням виконуючого обов'язки новоросійського і бессарабського генерал-губернатора А.І. Красовського вносити резолюції в доповідних реєстрах юрисконсультам, оскільки, як правило, іноземці не знали російської мови або не мали навиків справочинства. Підтримав М.С. Воронцов і пропозицію бессарабського губернатора 1837 р. про ведення Ізмаїльським комерційним судом всіх торговельних справ Бессарабської області.

До вісєвих напрямків діяльності новоросійського і бессарабського генерал-губернатора слід віднести і формування внутрішніх кордонів краю. За його пропозиціями відбулося утворення Одеського повіту з штатним розписом присутствених міськ. Для переконливості до Державної Ради була надіслана і детальна карта повітових земель. 1827 р. висновком Державної Ради затверджено подання генерал-губернатора про перерозподіл кордонів Керч-Єнікельського, Феодосійського і Тагарогського градоначальств. Іменний указ Сенату про утворення Ізмаїльського градоначальства (1830) обґрунтував підготовлений генерал-губернатором М.С. Воронцовим план його створення. Зміни, особливо в сторону збільшення кількості державних чиновників, введення додаткових посад, здійснювалося не лише за згодою правителя краю, а й з його ініціативи. Значну увагу уряд надавав і пропозиціям генерал-губернатора в справах облаштування південних портів. У положенні Комітету Міністрів від 31 грудня 1827 р. вміщено текст всепідданийшої записки, в якій не лише детально характеризується стан одеського порту, а й визначено ділові якості інспектора карантинної контори, капітана другого рангу Зонтага, про призначення якого одночасно і начальником порту клопотався генерал-губернатор. 1836 р. за пропозицією М.С. Воронцова Бердянський порт було приєднано до поліцейського управління Керч-

Єнікельського градоначальства, а в 1841 р. через нього налагоджено постачання кам'яного вугілля, солі і хліба.

Для посилення значимості діяльності деяких тимчасових установ або посадових осіб вони підпорядковувалися на певний час новоросійському генерал-губернатору. Так було з Катеринославською межевою комісією в 1828 р. 21 лютого 1833 р. іменним сенатським указом на базі Сімферопольської межевої комісії створювалася Таврійська, покликана вирішувати вотчинні межові справи. Її діяльність по «скором и правильном размежеванни земель в Таврической губернии», а також по розпорядчій частині підпорядковувалася генерал-губернатору. Із дозволом Комітету Міністрів місцевим селянам вносити податкову недоїмку хлібом замість грошей, приймання збіжжя покладалося на місцевих чиновників, спеціальне призначення генерал-губернатором. З думкою генерал-губернатора уряд рахувався й тоді, коли йшлося про введення нових посад, скажімо, помічника поліцеймейстера в Одесі, перекладача в канцелярію ізмаїльського градоначальника (1835). 1843 р. М.С. Воронцов звернувся безпосередньо до Миколи I, маючи намір змінити місце перебування кінбурнського плац-майора, до обов'язків якого входив нагляд за військовою частиною в Очакові.

В особі новоросійського генерал-губернатора всяка ідея про підприємливість, спрямована на підвищення економічного становища краю, знаходила підтримку і розуміння. Так було з утворенням в Одесі сільськогосподарського товариства, проєкт якого генерал-губернатор направив в Комітет Міністрів 1828 р. Заснування Одеської (1834), Феодосійської (1838) щорічних ярмарок відбувалося за поданням генерал-губернатора. Положенням Комітету Міністрів від 26 лютого 1835 р., прийнятим за доповідною запискою М.С. Воронцова до міністра внутрішніх справ, вводилося, навіть соління риби в краї, для чого генерал-губернатор випишував фахівців із Голландії і переконував вищих урядовців щодо перспективності розвитку саме цього напрямку рибного промислу. 1837 р. Комітет Міністрів розглядав питання про стан фінансування та звітності у справі буріння артезіанських колодязів у Криму, прийнявши відповідне положення у цій справі, яке зводилося до доручення генерал-губернаторові організувати за казенний рахунок добування води у такий спосіб. М.С. Воронцов підтримав пропозицію місцевого купця Суравцева поліпшити власним коштом канал, який з'єднував Дністер з лиманом, про схвалення самої пропозиції та дозвіл на це йшлося у висновку Державної Ради від 3 листопада 1838 р. Із свого боку уряд звиряв пропозиції, які надходили до нього, з генерал-губернатором – про заснування товариства акціонерів для встановлення пароплавного сполучення між Одесою і Константинополем (1833), про створення Новоросійської компанії рафінування цукру (1837).

23 лютого 1843 р. було височайше схвалено положення Комітету Міністрів, згідно з яким мав встановлюватися постійний «прочный и постоянный» зв'язок між Одесою і Константинополем, для встановлення якого замовляються два пароплави-фрегати у Англії. Новоросійському і бессарабському генерал-губернатору пропонувалося підготувати детальний план цього сполучення. У ПСЗ вміщено і проєкт, в якому обумовлюється, що генерал-губернатор буде головним начальником і розпорядником цього державного пароплавного сполучення. З ним належить узгоджувати експедиції і за ним залишалося право на призначення старшин, які будуть вести закордонну торгівлю.

Окремої уваги заслуговує позиція генерал-губернатора щодо кримських вакуфських маєтків. Це питання обговорювалося в Державній раді і у її висновку від 31 травня 1836 р. наведено міркування М.С. Воронцова, який вважав, що оскільки магометанське духовенство в багатьох випадках не може документально довести своє право на володіння майном на підставі заповітів, то варто спеціально визначити державного чиновника, який би контролював процес доказовості. В результаті його клопотання до Міністерства юстиції для повної визначеності і правильності проведення торгів позитивно вирішено питання про дозвіл таврійському губернському прокурору (1839) на право присутності в магометанському духовному правлінні під час проведення там торгів на віддачу в відкуп вакуфських земель.

У ПСЗ знайшов відображення і такий напрям діяльності новоросійського генерал-губернатора як сприяння розвитку науки, освіти і культури. Положеннями Комітету Міністрів дозволялося професору зоології Рішельєвського ліцею, директору Одеського ботанічного саду О.Д. Нордману за дозволом М.С. Воронцова, «когда он признает сие действительно нужным» здійснювати вилів птахів і звірів. 1833 р. положеннями Комітету Міністрів вводилися правила, згідно з якими мали діяти Керченський та Одеський «музеуми». Відповідальність за підготовку їхніх статутів та правил археологічних розкопок покладалася на генерал-губернатора. Згідно з записками генерал-губернатора 1836 і 1837 р. Комітет Міністрів прийняв рішення про закриття Кримського училища вихованців та впорядкував фінансування Одеського інституту шляхетних панянок. 25 липня 1837 р. була височайше схвалена доповідна записка начальника Головного морського штабу, яку підтримав М.С. Воронцов, про необхідність проходження служби вихованцями училища торговельного мореплавання на судах Чорноморського флоту. За його подання урядові структури позитивно вирішили питання пенсійного забезпечення вчителів і службовців Одеського міського дівачого училища (1841).

В ПСЗ вміщено узаконення, які дозволяють простежити і такий незвичний, на перший погляд, напрям в адміністративній діяльності генерал-

губернатора як турбота про збереження природного довкілля краю. Іменним указом, оголошеним міністром державних маєтностей у грудні 1839; заборонялося татарам тримати кіз в господарствах, які знаходилися в гірській частині Кримського півострова. Приводом до його появи послужило клопотання М.С. Воронцова, який стверджував, що кози «чрезвычайно истребляют леса».

Іменними указами, оголошеними безпосередньо новоросійському і бессарабському генерал-губернатору, вводилися зміни в штатний розклад його посади. 1834 р. йому було дозволено мати своєму чергуванню спершу одного старшого ад'ютанта і одного чиновника провіантського штабу, які служили по військовому відомству, а в через рік, вводилося штатне чергування при генерал-губернаторові у складі 12 осіб з військових офіцерів і писарів із кантоністів. Починаючи 1845 р. замість двох вводилося три штаб-офіси в генерал-губернаторському чергуванні. 30 липня 1836 р. сенатським указом згідно з височайшим повелінням новоросійському і бессарабському генерал-губернаторові М.С. Воронцову надавалася така ж влада як командирам окремих корпусів в мирний час. З огляду на досить велику кількість торговельних операцій, які здійснювалися в Новоросійському генерал-губернаторстві, положенням Комітету Міністрів вводилася призначенню начальника краю посада державного «близкого чиновника, який би постійно здійснював нагляд за діяльністю одеської аукціонної камери».

30 січня 1845 р. височайшим рескриптом на новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, графа М.С. Воронцова Микола ІІ вилосив про призначення його головноуправляючим цивільною частиною на Кавказі «в качестве моего наместника». Починаючи з цього часу в ПСЗ граф М.С. Воронцова визначається як кавказький намісник, генерал-губернатор новоросійський і бессарабський. З призначення кавказьким намісником він номінально виконував свої функції в вищій адміністративній і політичній установі України. Безпосереднє ж управління Новоросійським краєм і Бессарабською областю здійснював бессарабський військовий губернатор генерал-майор П.І. Федоров.

Першим узаконенням з новою посадою стало положення Комітету Міністрів від 4 квітня 1845 про звільнення від сплати мита за закордонні спорти, які видавалися мусульманам Таврійської губернії, що відіжджали на богомілья до Мекки. Протягом кількох перших років після призначення новоросійського генерал-губернатора і кавказьким намісником в ПСЗ вміщувалися узаконення, звернуті як до М.С. Воронцова так і до П.І. Федорова. Так, положення Комітету Міністрів від 2 квітня та 24 червня 1846 р. про дозволяють відправляти позичковий капітал, що належав Фодосії, до Одеського комерційного банку та про заходи про посилення капіталу для будівництва чорноморських торговельних суден, були звернені

ні до П.І. Федорова. Положення Комітету Міністрів від 30 липня 1846 р. укладалися згідно записки кавказького намісника і генерал-губернатора новоросійського і бессарабського, поданої до міністра внутрішніх справ, якою М.С. Воронцов, посидючись на звернення до нього місцевих жителів, просив дозволу на відкриття в Одесі постійного російського театру з виділенням містом коштів на його утримання (8 тис. крб. сріблом). За час перебування М.С. Воронцова і кавказьким намісником (до 1854 р.) в ПСЗ вміщено було лише декілька узаконень, які характеризували його діяльність по Новоросійському генерал-губернаторству. Серед найважливіших слід назвати висновок Державної Ради 1848 р. про заснування в Одесі особливого управління для завідування практичним портом. Передувала цьому висновку доповідна записка графа Воронцова міністру внутрішніх справ, в якій йшлося про те, що спершу одеські практичний і карантинний порти знаходилися в управлінні інспектора карантину. Зростання закордонної торгівлі вимагає окремого закладу з постійно діючим штатом. Таке стратегічне значення мало і положення Комітету Міністрів про сформування за поданням М.С. Воронцова другої половини військово-робочої роти, яка здійснювала, починаючи з 1847 р., прокладання та ремонт гірських доріг на південному березі Криму.

Після отримання М.С. Воронцовим намісницьких повноважень на Кавказі уряд більше уваги почав звертати на зміцнення управлінського штату Новоросійського генерал-губернаторства. Вже 27 березня 1845 р. Комітет Міністрів в результаті доповіді міністра внутрішніх справ визнав доцільним ввести при новоросійському генерал-губернаторові посаду медичного чиновника особливих доручень, ставлячи йому як основне завдання – охорона південних кордонів від занесення чуми. 20 березня 1846 р. затверджено висновком Державної Ради штат Канцелярії генерал-губернатора по управлінню новоросійськими губерніями. Згідно розпису він налічував 72 чиновники, з яких були: чиновники особливих доручень (3), інтендантський чиновник та його помічник (2), правитель канцелярії (1), начальники відділень (4), столоначальники (9), помічники столоначальників (9), бухгалтер (1), ексектор (1), журналіст (1), архіваріус (1) та 39 писців з першої по третю категорії. Утримувалася Канцелярія генерал-губернатора за державний коштом та за кошти з міського бюджету Одеси. Іменним указом, оголошеним міністром юстиції 2 серпня 1846 р., при канцелярії кавказького намісника утворювався окремий стіл для ведення справ по Новоросійському краю і Бессарабії з застереженням про його тимчасовість – часу існування спільного для Новоросії і Кавказу головного начальника. Його штат був невеликим і складався із п'яти чиновників: одного столоначальника, двох помічників, старшого і молодшого, та двох переписувачів. Із звільненням М.С. Воронцова з посади намісника цей

стіл був ліквідований сенатським указом від 18 січня 1855 р. Його справи передавалися в Канцелярію новоросійського і бессарабського генерал-губернатора «по приналежності».

1850 р. Державна Рада висновком від 1 березня прийняла подання міністра внутрішніх справ про створення в Канцелярії генерал-губернатора таємної частини, для функціонування якої вводився додатковий штатний розпис – секретар (1), перекладач з європейських мов (1) та переписувач (1).

Від квітня 1854 р. в ПСЗ вміщувалися узаконення та розпорядження щодо діяльності Новоросійського генерал-губернаторства, пов'язані вже з іншими іменами генерал-губернаторів: М.М. Анненкова (1854-1855), О.Г. Строгонова (1855-1862) та П.Є. Коцебу (1862-1874). Кожен з наступників М.С. Воронцова не зміг досягнути його рівня ні в розмаху та широті пропозицій державного рівня, ні в авторитетності та впливовості на імператорів. Це була одна з причин помітного зменшення в другій половині 1850-х рр. кількості узаконень, що за змістом переходять в іншу площину.

У зв'язку з Кримською війною (1853-1856) в ПСЗ з'явився сенатський указ (1854) про адміністративно-територіальне перерозподіл в Новоросійському генерал-губернаторстві та надання додаткових прав з управління військовим губернаторам та градоначальникам. При генерал-губернаторові встановлювалася постійна посада чиновника з особливих доручень у справах іррегулярних військ. Генерал-ад'ютант М.М. Анненков отримав особливе доручення в зв'язку з введенням воєнного стану на Кримському півострові і був звільнений від виконання обов'язків генерал-губернатора. Тоді ж положенням Комітету Міністрів відкривався за клопотанням виконуючого обов'язки новоросійського генерал-губернатора особливий комітет, який мав піклуватися про обездоленіх бідних. У наведеній в положенні записці міністра внутрішніх справ до дрібниць повідомляється історія його створення. Вдачне за отримання права порто-франко місцеве купецтво вирішило допомогти потерпілим від військових дій. Комітет підпорядковувався генерал-губернаторові в безпосередніх своїх діях і особливо контролю за правильним використанням коштів.

5 жовтня 1855 р. черговим указом Сенату було переглянуто штатний розпис Канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора. Додатково вводилося, за клопотанням О.Г. Строгонова, ще три посади чиновників особливих доручень. Рік по тому була введена за згодою імператора посада дипломатичного чиновника Міністерства іноземних справ з ліквідацією посади агента цього ж міністерства при Одеському карантині.

З огляду на військові події Кримської війни узаконення цього періоду розглядали питання впорядкування військових справ, якими займався генерал-губернатор. Серед них – прийняття додаткових правил про ремонт військових приміщень, надання права на звільнення з Балаклійського

грецького пішого батальйону нижніх чинів, що не песли службу і не отримали статусу осіб (1856), припинення прокладання нового тракту від Ногайська до Маріуполя (1857). Положенням Комітету Міністрів від 5 червня 1856 р. вводилося особливе тимчасове відділення для закінчення справ при канцелярії херсонського губернатора. В записці генерал-губернатор пояснював причини такого рішення: кількість справ постійно зростає, бо розширюється коло питань, які мав вирішувати губернатор. Крім справочинства по губернському правлінню його канцелярія вела справи одеського і миколаївського військових губернаторів, 12-ти округів військових поселень, колоніального відомства та справи, пов'язані з військовим станом самої Херсонської губернії. О.Г. Строгонову окремим узаконенням було доручено з виділенням 500 тис. крб. сріблом організацію надання допомоги місцевим жителям, потерпілим від військових дій. Для цього рекомендувалося поділити Новоросійський край на кілька категорій та створити в Одесі Головний комітет, який би займався цим питанням. Комітет Міністрів схвалив доповідну записку генерал-губернатора від 23 січня 1862 р. з запропонованим механізмом поруки про продовження терміну виплат по позикам Одеського приказу громадської опіки. Оригінальною була позиція О.Г. Строгонова в питанні, яке розглядала Державна Рада 28 червня 1865 р., тоді коли він уже не займав посади новоросійського генерал-губернатора. Обговорювалося питання про дозвіл ремісникам і майстром з євреїв проживати на території Російської імперії без обмежень. За його поданням в губерніях Новоросійського краю таких обмежень не існувало, і євреї користувалися правом вільного вибору місця проживання і заняття ремеслами, за виключенням одного – мати учнів християнського віросповідання. За спостереженнями губернаторів на півдні серед євреїв набули поширення ті ремесла, які «не требуют усиленного физического труда, как-то – часовых, золотых, медных и жестяных дел мастерства». За переконанням генерал-губернатора не варто змушувати євреїв займатися важкою, посиленою фізичною працею, оскільки це «не сообразно ни с духом и направлением времени, ни с стремлением правительства к слиянию евреев с коренным населением империи».

Повернувся уряд і до проблем карантинного стану в Новоросійському генерал-губернаторстві, зобов'язавши російських посланників, консулів і агентів терміново повідомляти генерал-губернатора про будь-які відомості щодо появи чуми. Проведення селянської реформи на півдні України, як і по всій Російській імперії, покладалося на генерал-губернатора. Він затверджував списки маєтків тих поміщиків, селяни яких не отримували земельних наділів, а також наділявся правом приймати інші заходи в продовження правил 1861 р.

З призначенням новоросійським генерал-губернатором генерала від інфантерії П.С. Коцебу

(12 грудня 1862 р.) кількість узаконень в ПСЗ щодо діяльності цієї адміністративної установи дещо зросла. Одним із узаконень 1863 р. в розпорядження генерал-губернатора направлявся Військовим міністерством досвідчений провіантський чиновник для здійснення контрольної функції. 1864 р. генерал-губернатор звернувся в Міністерство державних маєтностей про створення в Сімферополі особливої комісії для розгляду права татарів Ялтинського, Феодосійського і Сімферопольського повітів Таврійської губернії на володіння ними місцевими лісами. Такий само характер мав іменний указ, оголошений головноуправляючим шляхами сполучень і публічними помешканнями Сенату, про надання новоросійському генерал-губернатору дозволу покладати на місцевого інженера штабс-капітана фон-Дезена не лише спорудження бердянського хвилерізу, а й інших подібних будівель.

Поява в ПСЗ іменного указу від 2 червня 1865 р. про зобов'язання начальником III-го відділення в.й.і.в. канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора здійснювати перегляд і схвалення п'єс, написаних молдавською мовою для постановки місцевими театрами, засвідчила намагання урядових кіл надати цій посадовій особі дещо відмінного від його попереднього статусу становища.

Законодавча ініціатива генерал-губернатора 1865 і 1866 рр. знайшла відображення в ПСЗ через сенатські укази та висновки Державної Ради, які висвітлюють стан будівництва залізниць та торгівлі на півдні України. П.С. Коцебу запропонував змінити деякі параграфи положення (1865) про арештантські робітничі роти, а саме про перерозподіл коштів, зароблених ними на будівництві, що мало вплинути на продуктивність їхньої праці. Згідно його пропозицій було позитивно вирішено питання про збільшення розмірів зборів за причал суден до комерційних пристаней Миколаєва (1866). Були внесені також зміни щодо існування карантинних установ. Заснована О.Г. Строгоновим в Одесі особлива комісія для укладання карантинного статуту закінчила свою роботу і запропонувала варіант проекту, який було схвалено П.С.Коцебу, і визнано на урядовому рівні за такий, що найбільше відповідає постановам Паризької міжнародної карантинної конвенції. Основне місце в управлінні карантинними установами відводилося головному начальникові краю, який як офіційна посадова особа зобов'язаний був оголошувати карантинний стан, запроваджувати надзвичайні заходи, затверджувати медичних чиновників для Керченського карантину, визначати карантинні пости, виділяти кошти на блокування поширення захворювання. Особливо йшлося про хворих пасажирів на морських судах.

1867 р. П.С. Коцебу здійснив спробу полегшити одеському міському управлінню вирішити проблему квартирного забезпечення для військових, а також поставив перед Державною Радою питання про необхідність узаконення одночасного отримання пенсії і жалування чиновникам установ гро-

мадської опіки – наглядачам лікарень, що дозволило б вирішити кадрове забезпечення для цієї галузі. Наступного 1868 р. за поданням новоросійського генерал-губернатора Комітет Міністрів прийняв рішення про наділення земельними ділянками відставних чиновників всіх відомств, і в першу чергу, військового. На думку генерал-губернатора, дозвіл повинен даватися в кожному окремому випадку за поданням місцевого губернського начальства з затвердженням Міністерства державних маєтностей. Земельні ділянки відводилися для заняття «хлебопашеством» на вільних казенних землях як безкоштовно так і за плату користувачам.

Початок 1870-х рр. відобразився в ПСЗ кількома законами про відзначення 50-ти річчя служби генерал-ад'ютанта П.С. Коцебу. З цієї нагоди земством, дворянством, окремими представниками різних соціальних верств встановлювалися стипендії його імені в Новоросійському університеті, Бердянському повітовому училищі, одеських училищі глухонімих, комерційному та училищі Св. Павла, Олександрівському дитячому притулку. На його честь Акерманська жіноча прогімназія отримала назву «Павлівська». Для надання стипендії імені Св. Кирила і Мефодія одному з представників Слов'янського благодійного товариства П.С. Коцебу звертався безпосередньо до імператора.

У січні місяці 1874 р. двома сенатськими указами відбулася ліквідація посади новоросійського і бессарабського генерал-губернатора з призначенням П.С. Коцеби варшавським генерал-губернатором і командуючим військами Варшавського військового округу. Управління в губерніях Херсонській, Катеринославській, Таврійській і Бессарабській та градоначальствах Одеському, Керч-Єнікольському, Таганрогському і Севастопольському встановлювалося на правилах загальних губернських установ і особливих щодо градоначальств. Канцелярія генерал-губернатора припиняла свою діяльність і передавала справи, незакінчені – в канцелярії губернаторів і градоначальників, якщо вони торкалися місцевих питань, і в Міністерство внутрішніх справ, якщо в них йшлося про загальні питання.

Отже, здійснений огляд і аналіз джерелознавчих аспектів узаконень дозволяє стверджувати, що «Полное собрание законов Российской империи» є інформативним джерелом для з'ясування історії та визначення етапів функціонування Новоросійського генерал-губернаторства. В текстах законодавчих актів вмотивовується необхідність прийня-

тя нового закону, детально з'ясується ситуація, яка спонукала до того чи іншого рішення, а також обумовлюються причини невідповідності чинних нормативних актів до існуючих соціальних явищ. В зв'язку з цим, законодавчі матеріали мають високу ступінь репрезентативності, забезпечуючи досить високий рівень фактичної інформації, яка базується на місцевих подіях, явищах, з визначенням ролі і місця особистості в соціально-економічних процесах. Законодавчі матеріали дозволяють встановити особливості соціально-політичного розвитку півдня України, які полягали в досить різькому його територіальному заселенні, в освоєнні якого брали участь досить різні суспільні сили – місцеве населення і іноземні колоністи, які об'єднувалися під проводом відмінності від них російської державної традиції. Вихідці з Заходу і Сходу несли іншу національну і віросповідальну культуру, іншу традицію землеродіння і землеробства, торгівлі і промислів, які не співпадали ні з місцевою, ні з російською традицією. Ці особливості і спонукали уряд вдатися саме до генерал-губернаторської форми управління, заснованої на намісницьких повноваженнях. Виокремлення цього історичного регіону диктувало і своєрідні політичні функції генерал-губернатора, відмінні від інших генерал-губернаторств Російської імперії. Полягали вони в тому, що генерал-губернатор мав забезпечити інтеграційне входження цього краю в склад російської економіки, рахуючись з його відмінностями в економічному, промисловому і торговельному розвитку. Відмінним географічним середовищем, бажанням економічного збагачення від розвитку морської торгівлі пояснюється зосередження найвищої влади в руках однієї посадової особи для здійснення адміністративно-політичних і медико-санітарних заходів. Виконавши свою функцію щодо введення Півдня до складу Російської держави, генерал-губернаторство як політично-адміністративна інституція було ліквідоване. ПСЗ дозволяє з'ясувати основні напрямки діяльності генерал-губернаторства, формування його структури як державної установи і встановити функціональні обов'язки його чиновників та службовців. Отже, для досягнення повноти дослідження всіх аспектів історії створення та функціонування, процесів документування управлінської діяльності південного генерал-губернаторства, законодавчих актів ПСЗ необхідне звернення до архівного фонду Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора.

Примітки:

¹ Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800-1825 гг. – М., 1970. Ее же. Южная Украина в период кризиса феодализма 1825-1860 гг. – М., 1981; Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII-первой половине XIX века (1719-1858 гг.). – М., 1976 та інші.
² ПСЗ. – Т. XX. – 1775-1780. – Спб., 1830. – № 14 411.

³ Там же. – Т. XXI. – 1781-1783. – Спб., 1830. – № 15 172.

⁴ Там же. – № 15 696.

⁵ Там же. – Т. XXVI. – 1800-1801. – Спб., 1830. – № 19513; Т. XXVII. – 1802-1803. – Спб., 1830. – № 20919, 20923; Т. XXVIII. – 1804-1805. – Спб., 1830. – № 21582; Т. XXIX. – 1806-1807. – Спб., 1830. – № 22090; Т. XXXII. – 1812-1815. – Спб.,

1830. - № 25149; Т. XXXIV. - 1817. - Спб., 1830. - № 26733; Т. XXXVII. - 1820-1821. - Спб., 1830. - № 28774.
¹ ПСЗ. - Т. XXXVIII. - 1822-1823. - Спб., 1830. - № 29031.
² ПСЗ. - Т. X. - Отд. II. - 1835. - Спб., 1836. - № 8424.
³ ПСЗ. - Т. VIII. - 1833. - Спб., 1834. - № 6130, 6297; Т. X. - № 8008; Т. XI. - 1836. - Спб., 1837. - № 8841; Т. XII. - 1837. - Спб., 1838. - № 16661; Т. XVII. - 1842. - Спб., 1843. - № 15974. - Прибавление 1841 г. - № 14780а.
⁴ ПСЗ. - Т. XXXIX. - 1824. - Спб., 1830. - № 29938; Т. XL. - 1825. - Спб., 1830. - № 30371, 30487, 39219; ПСЗ. - Т. II. - 1827. - Спб., 1830. - № 1572; Т. III. - 1828. - Спб., 1830. - № 2053, 2515; Т. IV. - 1829. - Спб., 1830. - № 2808, 2952, 2980.
⁵ ПСЗ. - Т. I. - 1825. - Спб., 1830. - № 46, 63, 102, 195; Т. III. - № 2003, 2390.
⁶ ПСЗ. - Т. V. - Отд. I. - 1830. - Спб., 1831. - № 3742, 3743, 3776.
⁷ ПСЗ. - Т. V. - Отд. II. - № 3993, 4051; Т. VI. - 1831. - Спб., 1832. - № 4617; Т. XI. - № 8883.
⁸ ПСЗ. - Т. II. - № 1417, 1506; Т. III. - № 2080, 2122; Т. IV. - № 2831. - Т. V. - № 3463; Т. VI. - № 4395; Т. IX. - 1834. - Спб., 1835. - № 7310; Т. X. - № 8676.
⁹ ПСЗ. - Т. V. - № 4082.
¹⁰ ПСЗ. - Т. I. - № V. - № 143; Т. II. - № 926, 1133.
¹¹ ПСЗ. - Т. I. - № 163; Т. II. - № 1670; Т. IV. - № 2623, 2685; Т. V. - № 3901; Т. XIII. - 1838. - Спб., 1839. - № 11595; Т. XIV. - 1839. - Спб., 1840. - № 12026, 12238.
¹² ПСЗ. - Т. I. - № 620.
¹³ ПСЗ. - Т. I. - № 627; Т. II. - № 809; Т. VI. - Отд. I. - № 4770; Т. XII. - 1837. - Спб., 1838. - № 10037.
¹⁴ ПСЗ. - Т. I. - № 681; Т. II. - № 965, 1345, 1668; Т. V. - Отд. II. - № 3953; Т. VII. - 1832. - Спб., 1833. - № 5803; Т. XI. - № 9134; Т. XVI. - 1841. - Спб., 1842. - № 14502.
¹⁵ ПСЗ. - Т. III. - № 2156, 2526; Т. VIII. - № 5995; Т. X. - № 8329, 8405; Т. XVIII. - 1843. - Спб., 1844. - № 16550.
¹⁶ ПСЗ. - Т. III. - № 2320; Т. VIII. - № 6216; Т. IX. - № 7465; Т. X. - № 7898; Т. XII. - № 10233, 10578; Т. XIII. - № 11707, 11711; Т. XVIII. - № 16 560.
¹⁷ ПСЗ. - Т. XI. - № 9245; Т. XIV. - 1839. - Спб., 1840. - № 12829.
¹⁸ ПСЗ. - Т. VIII. - № 6385; Т. IX. - 7350; Т. X. - Отд. II. - № 8495; Т. XI. - № 9351; Т. XII. - № 10371, 10477; Т. XVI. - № 14578.
¹⁹ ПСЗ. - Т. XIV. - № 12993.
²⁰ ПСЗ. - Т. IX. - № 7285; Т. X. - № 8108; Т. XI. - № 9745; Т. XVIII. - Отд. I. - № 17375; Т. XIX. - 1844. - Спб., 1845. - № 18505.
²¹ ПСЗ. - Т. XX. - 1845. - Спб., 1846. - № 18679.
²² ПСЗ. - Т. XX. - № 18889; Т. XXI. - 1846. - Спб., 1847. - № 19913, 20162, 20266; Т. XXIII. - 1848. - Спб., 1849. - № 22071; Т. XXV. - 1850. - Спб., 1856. - № 24322.
²³ Там же. Т. XX. - № 18872; Т. XXI. - № 19852, 20286; Т. XXX. - 1855. - Спб., 1856. - № 28954.
²⁴ Т. XXV. - 1854. - Спб., 1855. - № 23959.
²⁵ ПСЗ. - Т. XXIX. - 1854. - Спб., 1847. - № 28676, 28852; Т. XXX. - № 28981, 28996, 29360.
²⁶ ПСЗ. - Т. XXX. - Отд. I. - 1855. - Спб., 1856. - № 29688; Т. XXXI. - Отд. I. - 1856. - Спб., 1857. - № 31070.
²⁷ ПСЗ. - Т. XXXI. - № 30136, 30556; Т. XXXII. - 1857. - Спб., 1858. - № 31780, 32462; Т. XL. - 1865. - Спб., 1867.
²⁸ Т. XXXII. - № 31665.
²⁹ ПСЗ. - Т. XXXVIII. - 1863. - Спб., 1866. - № 39847; Т. XXXIX. - 1864. - Спб., 1867. - № 41079, 41371.
³⁰ ПСЗ. - Т. XL. - № 42155.
³¹ ПСЗ. - Т. XLI. - 1866. - Спб., 1868. - № 43061, 43370.
³² ПСЗ. - Т. XLII. - 1867. - Спб., 1871. - № 44164, 44715; Т. XLIII. - 1868. - Спб., 1873. - № 45975.
³³ ПСЗ. - Т. XLV. - 1870. - Спб., 1874. - № 48094, 48335; Т. XLVI. - 1871. - Спб., 1874. - № 49215, 51752, 52179; Т. XLVII. - 1872. - Спб., 1875. - № 51572, 51883.
³⁴ ПСЗ. - Т. XLIX. - Отд. I. - 1874. - Спб., 1876. - № 53049; Т. LV. - 1880-1881. - Спб., 1884. - Дополнения 1874 г. - № 53073а.

Сергий Борисевич

ІСТОРИЯ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
(продовження)

Починаючи з 1926 р., Укрцентрархів безпосередньо керував архівною роботою в Кам'янецькому окружному архівному управлінні (далі - КОАУ). В листі від 21 січня 1927 р. всім окрархам запропоновано утворити комісію для виявлення в музеях і бібліотеках рукописів з метою передачі їх до архівів. Проте невідомо, чи розпочала ця комісія діяльність. Можна лише констатувати, що в Кам'янець-Подільському історичному музеї зберігаються рукописні документи, переважно метричного характеру, які раніше перебували в архіві Подільської духовної консисторії.

18 лютого 1927 р. ЦАУ розіслало всім окрархам проект «Інструкції про архівних кореспондентів», в якому зазначалося, що на допомогу міс-

цевим архівним органам, котрі «при їх обмежених коштах і недостатніх штатах, не можуть у потрібній мірі перевести всю невідкладну роботу в справі виявлення й охорони архівних матеріалів», мають прийти архівні кореспонденти.

Інститут архівних кореспондентів мав утворюватись у селах і містах із бібліотекарів, студентів та ін., котрі інформували б окрархи «про безприступні архівні матеріали» та пропагували значення архівів серед населення [ДА Хмельницької області, ф. Р-3161, оп. 1, спр. 12, арк. 44*].

22 лютого 1927 р. КОАУ, як і інші архівні управління, отримало від ЦАУ преїскурант оплати за архівні довідки. Плата не встановлювалась за копії агестатів та довідки щодо трудового стажу. А

*Далі в тексті посилання на опис 1 фонду Р-3161 (Кам'янецьке окружне архівне управління) у ДА Хмельницької області.